

УДК 741.7(477.43/.44)Руд

Зінаїда Косицька
(Київ)

**МАРІЯ РУДЕНКО – ПОДІЛЬСЬКА МАЙСТРИНЯ
ТА ЗБИРАЧКА ФОЛЬКЛОРУ
(епістолярна спадщина)**

У статті опубліковано епістолярну спадщину Марії Оксентіївни Руденко (1915–2003), заслуженого працівника культури України, педагога, фольклориста, майстра витинанки (з Архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України); у передмові представлено її творчу діяльність.

Ключові слова: Марія Руденко, фольклор, народна творчість, витинанки, традиції.

В статье опубликовано эпистолярное наследие Марии Аксентиевны Руденко (1915–2003), заслуженного деятеля культуры Украины, педагога, фольклориста, мастера «вытынанки» (из Архивных научных фондов рукописей и фонозаписей Института искусствоведения, фольклористики и этнологии им. М. Т. Рильского НАН Украины); в предисловии представлена ее творческая деятельность.

Ключевые слова: Мария Руденко, фольклор, народное творчество, «вытынанки» (вырезки из бумаги), традиции.

The creative work and active social activities of the proficient teacher, master of vytynanky (paper cutting), collector of folklore, organizer and director of the village chorus *Horlytsia* (Turtledove), the Honoured Art Worker Mariia Rudenko is elucidated in the article. The artistic peculiarities of her pieces of paper cutting are revealed. The letters of M. Rudenko written to the colleagues from M. Rylsky IASFE, NAS of Ukraine in 1960s–1970s are published for the first time.

Keywords: vytynanky (paper cutting handiwork), folklore, traditions, motifs, epistolary heritage.

Марія Оксентіївна Руденко – заслужений працівник культури України, досвідчений педагог; свого часу вона приділяла багато уваги мистецтву витинанки [4, с. 115] та збиранню усної народної творчості, зокрема, пісенної. У цьому аспекті цікаві нижче

опубліковані листи, що їх М. Руденко писала до колег з Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (далі – ІМФЕ). Ця епістолярна спадщина зберігається нині в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ (далі – АНФРФ ІМФЕ) і якнайкраще уточнює біографію майстрині, розкриває її активну життєву позицію та настрої. Зазначимо, що М. Руденко в цих листах описує свої думки, переживання, що додає інформації пломеніючого романтизму, характерного її творчій особистості.

Народилася майбутня майстриня і збирачка фольклору в селі Слобода-Яришівська на Вінниччині 14 лютого 1915 року, де традиція оздоблення осель паперовим декором активно побутувала ще за часів її дитинства. Батьки Марії – Ганна Іванівна і Оксентій (Авксентій) Федорович Мельники – були учасниками сільського хору, яким керував Григорій Гриневич, учень Миколи Леонтовича, про що вона згадує в листах. Донька успадкувала від батьків любов до народної пісні. Освіту Марія отримала у Вінницькому державному педагогічному університеті ім. М. Коцюбинського, а потім 38 років пропрацювала в рідному селі вчителькою молодших класів, викладачем української мови, співів та малювання.

Збирати пісні, приказки, оповідання від односельчан та жителів ближніх сіл Марія почала ще в юному віці. Пізніше, після війни, вона продовжила цю діяльність. У 1961 році Марія Оксентіївна створила фольклорний ансамбль «Горлиця», знаний далеко за межами району та області. Від 1973 року вона була заслуженим працівником культури [7, с. 9]; в 1977 році ансамбль отримав звання народного. На його честь у 1994 році «Горлицею» було названо нововідкриту планету¹. Свого часу колектив брав участь у конкурсі «Золоті ключі»². М. Руденко керувала ансамблем упродовж 33 років [2, с. 1].

Коли Марія Оксентіївна вийшла на пенсію, то знову почала вирізувати витинанки. Створені нею роботи прикрашають нині експозиції та фонди багатьох музеїв України, Росії, а також приватні колекції Канади, США, Ізраїлю. Її твори зберігаються у фондах Національного музею народної архітектури та побуту України (далі – НМНАПУ), Вінницького обласного краєзнавчого музею, Домодедовського історико-художнього музею (Росія). До останньої колекції твори потрапили як дарунок для збірки Олексія Петриченка (1911–1996), професора, доктора технічних наук, який жив у Харкові та весь свій вільний час присвячував колекціонуванню витинанок з усього світу³.

Зазначимо, що в м. Могилів-Подільському (в рідних краях М. Руденко) у 2003 році було створено Музей етнографії і народного мистецтва, що носить ім'я майстрині. У його експозиції також широко представлені її твори. Керує установою учениця М. Руденко, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України та Національної спілки журналістів України, лауреат Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка, заслужений працівник культури Марія Василівна Гоцуляк.

М. Руденко навчилася вирізувати в бабусі Одарки, яка спочатку давала маленькій онучці гратися збляклими паперовими оздобами, знятими перед черговою побілкою хати [1, с. 56]. Невдовзі дівчинка сама взяла до рук ножиці й почала повторювати за старшими традиційні мотиви. Але під час учителювання часу для цієї творчості не залишалося. З виходом на пенсію в 1972 році Марія Оксентіївна відновила вирізування паперових прикрас. Спочатку це були традиційні зразки, виготовлені для розвитку й потіхи онуків. Згодом її роботи набули особистісного стилю, були представлені на багатьох районних, обласних і республіканських виставках.

Серед розмаїтого доробку подільських майстрів другої половини ХХ ст. роботи М. Руденко відрізняються особливою вишуканістю. Її орнаментальні й тематичні композиції приваблюють легкою елегантністю. Характерними для її творчості залишаються роботи, вирізані з одного аркуша паперу, попередньо складеного вдвоє чи вчетверо, – відтак симетрія створена відносно однієї вертикальної чи двох перехрещених осей, що традиційно для витинанок регіону. Найчастіше вони мають форму прямокутника, орієнтованого як вертикально, так і горизонтально. Серед творів

майстрині трапляються також горизонтальні фризи з кількома вертикальними осями симетрії. Створювала М. Руденко й асиметричні панно-аплікації.

Майстриня використовувала різноманітні мотиви: фіто-, орніто-, антропоморфні. Усі вони традиційні для Поділля, однак у її витинанках набувають особливих граціозних ліній. «Цвітіння садів, пахощі поля, тихий шепіт колосся, щебетання птахів – усе це ніби оживає на витинанках майстрині» [5, с. 133]. Домінуючим мотивом її творчості завжди залишалися квіти, їх М. Руденко виконувала майже натуралістично: «Волошки» (1979, НМНАПУ, інв. № НД 5277), «Конвалії» (1979, НМНАПУ, інв. № НД 5279), «Дзвіночки й незабудки» (1977, НМНАПУ, інв. № НД 4253), «Братки» (1976, НМНАПУ, інв. № НД 4244), «Червоні маки» (1979, НМНАПУ, інв. № НД 5278), «Троянда» (1976, НМНАПУ, інв. № НД 4245). Квіти – то була її особлива втіха. «Вони в мене цвітуть кругом хати від снігу до снігу», – писала М. Руденко [7, с. 11].

Серед тематичних робіт майстрині можна згадати такі: «Птахи в садочку» (1977, НМНАПУ, інв. № НД 4248), «Космічний врожай» (1975, НМНАПУ, інв. № НД 4250), «Жовтень» (1977, НМНАПУ, інв. № НД 4251), «Кавказькі мотиви» (1975, НМНАПУ, інв. № НД 4252). Важливо, що упродовж усієї творчості вона дотримувалася традицій подільської витинанки.

Зазначимо, що стиль робіт М. Руденко суголосний настінному малюванню, зафіксованому в цьому осередку в 20-х рр. ХХ ст. [9, с. 78, іл. 37]. У збережених зразках також спостерігаємо характерні тендітні, мов павутиння, лінії гілок кушового дерева, ніжні й одночасно виразні квіти. Останні представлені цільними плямами чи групами із дрібних елементів.

«Творчу зрілість художниці засвідчила персональна виставка, яка відбулась 1980 р. в Музеї народної архітектури та побуту» [8, с. 76]. У цьому ж музеї ⁴ вона згодом постійно брала участь у щорічних виставках народних промислів та ремесел, на які приїжджали умільці з усіх областей України. На прохання працівників майстриня прикрасила витинанками подільську оселю.

Завдяки плідній творчості М. Руденко, а також її земляка-педагога Олександра Салюка, саме в їхньому Могилів-Подільському районі в 1993 році відбулося Перше Всеукраїнське свято «Українська витинанка». Форум принципово виокремив мистецтво вирізування з паперу на тлі загальних змін тогочасного культурного життя новоствореної української держави. Ідею проведення цього свята запропонували М. Гоцуляк і В. Подкопаєв ⁵. Проект підтримала Спілка майстрів народного мистецтва України ⁶ на чолі з її тодішнім головою Володимиром Прядкою. Програма творчого зростання й удосконалення митців передбачала різні заходи, серед яких найважливішим була зустріч понад тридцяти витинанкарів із різних областей України з М. Руденко у с. Слобода-Яришівська і творче спілкування з нею [6, с. 247]. Розпочалося урочисте дійство ходою співочого гурту «Горлиця» разом із майстринею від її домівки до сільського Будинку культури, де проходили головні події. У цьому святі брали участь також фольклорні гурти з усієї області.

Важливо, що відтоді Вінницьким обласним центром народної творчості ⁷ та Будинком народної творчості в м. Могилів-Подільському ⁸ започатковано низку традиційних зустрічей провідних майстрів України з мистецтва витинанки (2002, 2005, 2008, 2011). Кожен захід сприяв активізації їхньої діяльності, а останній форум проходив уже на міжнародному рівні.

Під час педагогічної діяльності М. Руденко завжди мала обмаль вільного часу. Ймовірно, цьому сприяв той факт, що її професійні обов'язки потребували більшої віддачі, ніж це випадає вчителям інших предметів. Викладачам мови доводиться перевіряти виконання письмових домашніх завдань: диктантів, переказів тощо. Не один стос синіх і рожевих зошитів, стандартно оформлених (як того вимагали тодішні правила), лежали на столі, чекаючи на її увагу. Не раз їх доводилося носити зі школи додому й назад, засиджуватися за перевіркою до самої ночі...

Саме сторінки зі шкільних зошитів «у лінійку» і «в косу» першими впадають у вічі, коли відкриваємо папку з архівними матеріалами ⁹ цієї талановитої людини. Її мрія видати за життя окрему збірку фольклорних записів не здійснилася, зараз також не найкращі часи для видання подібної літератури. Добре, що свого часу багато її записів було опубліковано в академічних виданнях, тематичних збірниках [7, с. 9], зокрема, «Весілля в Слободі-Яришівській» [7, с. 8].

Нижче наводимо епістолярій М. Руденко, в якому й нині чуємо, як пульсує її серце, як ніби на мить завмерли швидкі думки, як бринять слова, які закарбували в часі будні та свята майстрині.

* * *

20/I – 60 р.

Здравствуйте, шановна тов. Родіна ¹⁰!

Цей лист пише незнайома Вам учителька Слободо-Яришівської восьмирічної школи, Могилів-Подільського району, Вінницької обл. Руденко Марія Аксентіївна.

Євдокія Василівна Горб ¹¹ порадила мені надіслати Вам народні пісні, записані мною в нашій місцевості, які я вже переписувала і надіслала в обласний Будинок народної творчості. В збірник народних пісень «Зацвіла калина» ввійшло кілька цих пісень з кількох десятків. Отже, багато пісень залишилися невикористані. Майже всі вони до жовтневого періоду. Переважають теми про соціальну нерівність, жіночу долю, кохання і розлуку, рекрутські і інші. Є цілий цикл веснянок, весільних пісень. Щоб не переписувати їх ще раз всі (60–70), я вирішила звернутись до Вас з проханням. Напишіть, будь ласка, чи потрібні вони всі, чи окремі, кращі з них. Потрібно їх упорядкувати по тематиці чи вислати в довільному порядку? Чи потрібні веснянки, весільні пісні?

Як їх краще записати? (Виконуються вони з хороводами і певними обрядами).

Якщо зможу цим принести користь, то буду дуже рада.

З пошаною М. Руденко.

*

20/XII – 60 р.

Здравствуйте, шановна Марія Савівна!

Кілька місяців тому я вислала Вам дещо з народної пісенної творчості дореволюційного періоду (пісні і веснянки), здається, в 3-х зошитах. Не знаю, чи Ви їх одержали. Крім цього, мені сказали, що Ваш Інститут змінив адресу. Отже, я втратила зв'язок з Вами. Пишу на попередню адресу. Якщо одержите мій лист, напишіть, будь ласка, чи одержали мої записи. Може там мало хороших творів, але я записую і посилаю все, що співали і співають у нашому селі. Якщо такі чи подібні варіанти є записані чи, може, й надруковані, то це не шкодить. У нас нема збірників пісень, щоб перевірити, які є надруковані.

За цей час я записала 142 весільні пісні, декілька інших обрядових, мелодії та багатьох пісень, але не знаю: посилати чи, може, влітку привезти Вам все, що буде. Я думаю під час канікул літом побувати в Києві, то дуже хотілось би мені зустрітись з Вами.

На друге півріччя 1960 року і на весь 1961 рік я передплатила журнал «Народна творчість і етнографія», але ще не одержала жодного. Хіба № 3 ще не вийшов з друку? Хотіла б я його вже одержати.

Пробачте, що турбую Вас своїм листом.

До побачення. Бажаю Вам всього хорошого.

З привітом М. Руденко.

Вінницька область,

Могилів-Подільський р-н,

с. Слободо-Яришівська.

*

12/III – 64 р.

Вельмишановний тов. Яценко ^{12!}

Ваш лист одержала. Щиро дякую за увагу.

Народні пісні мене захоплювали з дитинства. Мати, матрина сестра і батько співали в хорі, яким керував товариш нашого знаменитого земляка Леонтовича Григорій Данилович Гриневич. Він і Петро Марчук вивчали з хором багато пісень Леонтовича і Лисенка. Дома вечорами часто співали. Батько басом, мати – сопрано, тітка – альтом. Це було так гарно, що іноді сусіди подовгу простоювали в сінях, слухаючи пісню і боячись сполохати її скрипом дверей. Згодом і я співала з ними. Свій хор. Мені так полюбилися народні пісні, що я кожного вечора просила батьків, щоб співали, поки не вивчила всі пісні, що знали вони. Їх я тоді не записувала, а вивчала. Якщо мені приходилось чути від когось нову пісню, то теж зверталась з проханням співати декілька раз, щоб вивчити.

Записувати почала з 1930 року. До Великої Вітчизняної війни було в мене три великих загальних зошити народних пісень. Під час війни вони пропали.

Після війни записувала знову одні лише пісні. А з 1958 року, коли активніше почав працювати ОБНТ ¹³, я стала записувати й інші жанри нар. творчості: казки, усмішки, загадки, прислів'я, а з 1961 року й обряди з обрядовими піснями.

Запис нар. творчості майже не виходить за межі села, тому що основна робота теж вимагає багато уваги. Записані в мене всі пісні, що їх я чула від своїх рідних. Значна частина їх є у Вас. Яку пісню знала частково, відшукувала до тієї пори, поки таки не знаходила. Повз мою увагу не проходить жодна незнайома мелодія. Я мушу знайти цю пісню, і записати, і вивчити. Ось напр.: привезли молоду з іншого села, співали щось нове далеко десь, і я вже допитуюсь, хто ж це з свашок хорошо співає, прошу заспівати. І люди радо виконують це. Адже співати для них теж задоволення. Знаю, хто в селі знає пісні, любить співати. З цими людьми в мене душевна дружба. Як рідна родина зустрічаємось з ними. Спочатку люди не можуть пригадати все. «Ось як пряду, то стільки пісень з'являється на думці, – говорять жінки. – А ви запишіть чи хай внучка запише перший рядок пісні, щоб не забути, поки прийду», – кажу їм.

От і з'являється цілий список, і коли я прихожу не приходиться пригадувати. Так записала пісні в Маліманчук Наталки, Гуцол Килини і ін.

Стецюк Сава пригадував пісні, палячи в грубці, на самоті, теж робив помітки, а потім вже й писав. Що хто забував, шукала в інших.

На різних вечорах появлялись нові пісні, і жодна з них не пройшла мимо. Так само записувались і казки та усмішки, а прислів'я – на ходу.

Записані матеріали надсилала в ОБНТ. В 1959 році був виданий збірник «Зацвіла калина», де помістили моїх сім пісень.

Про «Джерело цілюще» (Пісні і співанки. Вони йдуть поруч). Післала була матеріал до «Літературної України». Там йдеться мова і про зв'язок нар. творчості з літературою. Їм це, пишуть, не підходить, бо там фольклористичний ухил. Тов. Тютюник обіщав переслати його Вам, вірніше редакції «Народна творчість».

Останні 4–5 років, після першої конференції по обрядовості, яка відбулася в Києві, більше працюю над популяризацією народної творчості, над сучасною святковістю. Цьому питанню я віддаю весь запал своєї душі. І хоч це нове запроваджується з великим скрипом і недовір'ям з боку окремих «активістів», домоглась при значній допомозі свого чоловіка Руденко Петра Федоровича, бригадира к-пу ¹⁴, організації і проведення свята трудової весни, свята врожаю та Новорічних свят (по два рази кожне). Народ з захопленням весь включається у такі свята.

Стараюсь взяти весілля під свій вплив, організовую урочисту реєстрацію і супроводження весілля піснями (у нас воно від початку до кінця йде з відповідними піснями). Молодь уже знову на весіллях співає, вивчаємо нові пісні: «Стелися, доріжко», «Ой свято в нас, свято» і інші пісні Р. А. Скалецького. Почали посадку «Алеї щастя».

Веду непримиренну боротьбу з ультрамодним одягом, танцями, зачісками і т. ін.

Популяризую укр. вишивані сорочки, блузки і взагалі костюми. Для свята весни був складений узор для вишивки сорочок «Троянди і виноград». Його використали багато дівчат.

Збираю і зарисовую узори вишивок хрестиком (свого села), складаю узори художньою гладдю. Приймаю участь у художній самодіяльності. Організувала постановку п'єси Шевченка «Назар Стодоля», приймала участь. Організувала 9 березня урочистий вечір, присвячений пам'яті Т. Г. Шевченка. Так само організую вечори й інші ювілейні свята (Лисенка, Леонтовича і ін.).

За роботу з молоддю в грудні 1963 року одержала Почесну грамоту ЦК ВЛКСМ.

По цьому питанню виступала в Москві на нараді, організованій редакцією газети «Сельская жизнь». Тут я докладно розповіла і про роботу над впровадженням радянської святковості в нашому селі і взагалі в республіці. З великою увагою віднеслись до цього питання, записали повністю весільний обряд для поширення його кращих традицій.

Багато працюю в справі поширення радянської святковості, виступаю з лекціями і бесідами перед громадськістю. Тільки в останній час виступала перед студентами Вінницького педінституту, перед учителями рос. мови, потім – укр. мови в м. Чернівцях, так само в Могилеві-Подільському (на учительських конференціях), в редакції райгазети і ін.

Була на конференціях у справі рад. святковості в Києві (1961 і 1963 р.), приймала участь в обговоренні питань по впровадженню нар. свят.

Зараз готуємо свято трудової весни.

Після проведення його надішлю Вам опис свят, запис казок, весільних пісень і ін.

Частину мелодій веснянок записав Л. І. Яценко¹⁵. Слова до них (частково) є в «Методичному листі» (в нього ж), а частину текстів обіщала вислати, та ще й досі не вислала.

Мелодії нар. пісень записував мій син Володимир, який працює зараз в Казахстані в музичній школі (м. Степняк).

Учні нашої школи збирають народну творчість під час вивчення її за програмою. В основному приносять те, що в мене записано, але трапляються і нові твори. Велику участь приймають діти в підготовці і проведенні народних свят. Оце така частка моєї роботи.

Що потрібно для Вас у першу чергу, напишіть, будь ласка, постараюсь зробити, що в моїй силі.

На все добре Вам.

З повагою і привітом

М. Руденко.

*

Шановний Михайло Трохимович!

Щиро дякую Вам за книжку «Ігри та пісні» та увагу до мене.

Сердечно поздоровляю Вас з святом Великого Жовтня. Бажаю щастя, міцного здоров'я та найкращих успіхів у Вашій благородній праці на ниві народної творчості.

Веселих свят Вам та радісного життя.

Щиро вітає Вас також П. Ф. Руденко¹⁶.

З глибокою повагою М. А. Руденко.

4/XI – 64 р.

*

17/XI – 64 р.

Вельмишановний Михайле Трохимовичу!

Посилаю Вам ще два зошити своїх записів. Забула раніше вислати оці ще наші щедрівки і колядки. Їх я посилала в ЦБНТ¹⁷ і аж тепер згадала, що у відділ фондів не посилала. Може Олексій Іванович прогляне їх, а то було б шкода, коли б їх не було в збірці.

Книга «Ігри і пісні» дуже багата і дорога мені. Тут багато пісень можна використати в сучасних святах весняно-літнього періоду. Але в нас є веснянки такі, яких у збірці немає, напр. «Коло млина-кремена», «Ой скочу, перескочу», «Йшли дівчата денека» і ін. Частина їх у Вас є.

Жартівливі пісні є в усіх попередніх записах. Хто впорядковуватиме цю збірку, може перегляне записи, щоб вибрати потрібні.

Що буде потрібно, напишіть, будь ласка. На все добре Вам.

Привіт і найкращі побажання шле Вам Петро Федорович.

З повагою М. Руденко.

*

30/XII (VII?) – 63 р.

Шановний п. Яценко!

Вже давно одержала Ваш лист, в якому Ви писали про те, що одержали мої зошити з піснями з ОБНТ та просили надіслати інші записи.

Посилаю Вам 9 зошитів з записаною мною народною творчістю: 7 зошитів – з жовтневою поет. творч., 1 зошит – з радянською, а в 9 зошиті – 210 прислів'їв, що вживаються в нашому селі.

Трохи запізно виконую Вашу просьбу, але склалось так обставини, що ніяк раніше не було змоги зробити: то екзамени і свято Весни забрали часу досить, то готували і справляли синові весілля, то трохи попрацювала з експедицією студентів з Вінницького педінституту в нашому р-ні.

Тепер ось кілька днів посиділа, щоб хоч трохи переписати того матеріалу, що є в мене. Я вже вислала Вам зверх 250 народних пісень, 75 з мелодіями, частину записано на магнітофоні. Не менше ще є в мене весільних. Але їх я хочу подати з весільним обрядом. Є ще казки, легенди, перекази, усмішки, описи свят і т. ін.

Але в обласному Буд. Нар. творчості записи пролежали вже 5 років, частина записів не менше лежить і в ІМФЕ, а хоч би що-небудь вийшло між люди.

Звичайно, я надіюся, що труджусь марно, та все-таки хотілось би бачити наслідки своєї праці скоріше.

Напишіть, будь ласка, що для Вас потрібно скоріше, бо все переписувати разом, то дуже багато.

З глибокою повагою і вітаннями

М. Руденко.

*

10/II – 65 р.

Вельмишановний Михайло Трохимович!

Недавно я вислала 5 (малих) зошитів, де описані народні свята в Слободі Яришівській, т. Березовському Івану Павловичу¹⁸ разом з короткими біографічними відомостями та фотографією. Описи свят просила передати Вам у відділ фондів. Якщо фотографія йому не знадобиться, то нехай теж передасть.

Посилаю Вам ще опис свята Трудової Слави в с. Качківці, бувшого Могилів-Под., а тепер Ямпільського р-ну та матеріали про народні свята. Які були вміщені в районній та обласній газетах, про наших співаків та зошит народних пісень (5 зошитів всього).

По можливості підготую ще родинні народні свята та перепису ще дещо з пісенної поезії.

Коли вийде з друку книга щедрівок і колядок?

Пишіть, будь ласка, що необхідно в першу чергу.

На згадані у Вашому листі теми у мене поки що записаних пісень нема, але є ще в нас у селі співаки, в яких я не починала нічого записувати, пісень же вони знають стільки, що (за їх словами), «й на волівій шкурі не вмістяться»!

Бажаю Вам всього хорошого.
Привіт і найкращі побажання шле Вам Петро Федорович.
З глибокою повагою М. Руденко.

*

16/IX – 65 р.

Вельмишановний Михайло Трохимович!

Посилаю Вам народні пісні (побутові і весільні), які я записала в основному під час літніх канікул. Побутових – 52. Серед них є жартівливі («Ой Василю мій», «Їхав дід із Марківки», «Сяк-так до вечора», «Ой, мала я чоловіка» і ін.) і досить зворушливі про жіночу долю («Чи ти, Іване, рибу ловиш», «Ой ти вербо зелененька», «Зайди, місяченьку» і ін.), і історичні («Синє море та й засинілося», «На драбиночку схилився», «Ой, ніхто так не докучив») і ін.

Весільних – 210. Більшість записано в інших районах і областях. Переписувала дуже наспіх, використовуючи кожен вільну хвилину.

Є ще пісні (весільні) з с. Обухова, але думаю ще записати, тоді вишлю разом. Трохи пізніше перепису весілля, записане в нас і в Козятинському р-ні. Дуже зараз багато робіт зійшлося і дома, і в школі, і в к-пі. Та помалу справимось.

Що хорошого у Вас?

Бажаю Вам всього найкращого в особистому житті та успіхів у праці на ниві народної творчості.

Привіт і найкращі побажання шле Вам і Петро Федорович.

Вітайте від нас Галину Семенівну, Івана Павловича і всіх фольклористів.

З глибокою повагою М. Руденко.

*

6/III – 66 р.

Шановний Михайле Трохимовичу!

Одержала книжку «Українська народна поетична творчість». Щиро дякую тому, хто потурбувався за те, щоб я її мала. Вона потрібна як підручник не тільки для студентів, але й для вчителів-словесників.

Висилаю, нарешті, опис нашого весілля, давнього та сучасного і декілька жартівливих пісень.

Може зберусь ще переписати весілля, в якому об'єдналися традиції та пісні нашого села з козятинськими, так як молодий з Козятинського р-ну, а молода – наша односельчанка.

Що нового, хорошого в ІМФЕ?

Коли виходить у світ книжка «Пісні Явдохи Зуїхи?»

У мене, як бачите, справи з записом народної творчості дуже поволі рухаються.

Не хватає часу.

Я вам посилаю пісні, які в нас співають, а в збірниках я їх не знаходила. Чи потрібні ті пісні, які в нас співають і в збірниках вони є? Що далі надсилати?

На все добре Вам.

З глибокою повагою М. Руденко.

*

20/II – 67 р.

Шан. тов. Ф. Ткаченко!

Дуже давно (ще в листопаді) одержала Ваш лист з чудовою характеристикою журналу «Народна творчість та етнографія», за що Вам щиро вдячна. Його я передплачую і читаю 7 років і тепер навіть не можу уявити своєї праці без нього. Всі журнали за всі роки зберігаю як великий скарб.

У нас в районі виписували його індивідуально тільки я та Мефодій Васильович Рябий з Кукавки (це я взяла на пошті). Зараз централізованим порядком культвідділом виписано 75 примірників для бібліотек. Заввідділом народсвіти обіцяв виписати для середніх шкіл 25 примірників, а далі проситиму, щоб виписав усім школам.

На секції мовників району я передала Вашу просьбу виписати журнал всім як необхідний в роботі. На диво, ніхто з учителів не чув про цей журнал. Сказали, що обов'язково випишуть.

Треба буде перевірити в поштовім відділенні, скільки і хто виписав. Попробую домогтись надалі, щоб виписали всі мовники. Рекламу роздала, а кілька вислала в інші області своїм друзям.

Я думаю, що не лише в нашому районі вчителі не знали про видання «Народної творчості». Так може бути і в інших р-нах. Необхідно якимсь способом довести це до відома всіх учителів нашої республіки. Тоді тираж набагато збільшиться. У нас рекламу та журнал передали по радіомовленню (районному), а районна газета не знайшла місця. Кажуть, у них таких просьб багато.

Ось така справа в нас з журналом.

Тепер з відділом фондів я в останній час не маю зв'язку, нічого не посилаю і за браком часу і (було) за відсутністю зав. відділом. Якщо Ви працюєте т. в. о. і маєте можливість, напишіть, будь ласка, що нового у виданні «Української народної творчості», бо мені треба було вже давно вислати частину мелодій до «Весілля в Слободі Яришівській», що і зроблю найближчим часом. Маю надію влітку записати весільні пісні в кількох селах нашого р-ну і, якщо вдасться, в Миколаївській області. Є в нас у школі магнітофон, але в мене нема плівки. Можна було б записати чимало мелодій. На все добре Вам.

З глибокою повагою М. Руденко.

*

30/1 – 69 р.

Вельмишановна Наталю Сергіївно ^{19!}

Посилаю Вам дещо зі своїх записів: свято зустрічі Весни з Літом в селі Озаринцях, веснянки Тернопільщини, кілька казок і народні повір'я. Не знаю, чи мають вони якусь цінність. Якщо треба, то в мене ще є частина, є ще народні приміти, народна символіка. Не посилала ще зовсім російських пісень, яких також є чимало записано.

Але час такий обмежений. Що відкладаю з дня на день і все нема коли переписати.

Давно була і в селі за народною творчістю, також є на думці записати дещо.

Ще рік працюватиму в школі, а там думаю йти на пенсію і працювати над фольклором, бо основна робота забирає весь час.

Б'юсь, як риба об лід, щоб люди в селі мали гарні свята з народними обрядами. Є, звичайно, наслідки, але разом з тим є й багато неприємностей.

Чи одержали Ви в листопаді минулого року два зошити з піснями?

Що нового, хорошого в інституті?

Коли вийде з друку «Українське весілля»? Я дуже жду цієї книжки. Хочеться побувати у Вас, але до літа нема що й думати.

На все добре Вам. Привіт усім добрим друзям.

До побачення.

З глибокою повагою

М. Руденко.

*

15/II – 69 р.

Дорога Ніна Сергіївно!

Вчора одержала Ваш лист. Щиро дякую. Скоро підготую ще дещо для інституту МФЕ. Вашу просьбу хотіла б виконати якнайкраще, але фотографій у мене залишилося мало. Посилаю, що є. Є альбоми (чотири) про свята Весни 62, 63, 64, 65 років, є альбом Новорічного свята, можна б перезняти фотографії, але це ж уже пізно.

Коли вийде з друку «Українське весілля»?

Чи треба спішити з весільними піснями чи збірник уже підготовлений?

Чи присилати Вам весільні пісні з с. Кармелюкового? Я просила це зробити і обіцяли.

Пробачте, душе спішу.

На все добре.

Чоловік низько кланяється землячці.

З глибокою повагою М. Руденко

*

23/XI – 69 р.

Добрий день, дорога Наталя Сергіївна!

Посилаю Вам частину своїх записів народних пісень. Скільки їх живе в народі! Переважну більшість з них записала в онкологічному диспансері, куди закинула була мене доля в вересні цього року. Три тижні я вже знову на роботі. Дуже хочеться зробити якнайбільше для нашого ІМФЕ, та все ж треба попереду шкільні та громадські справи виконувати, а їх же не переробиш. От і рік минув, а я всього-на-всього передала Вам частину народних повір'їв та оце пісні. Почала роботу над народною символікою (таку і доповідь доручили мені на наукову конференцію, яка була влітку цього року у Вінницькому педінституті). Перешлю Вам уже в 1970 році.

У школі на другий рік не думаю працювати вже, тоді, може, встигатиму записати більше.

Влітку ми з чоловіком були в Києві. Були і в ІМФЕ, але, на жаль, всі знайомі друзі по спільній праці були у відпустках та відрядженнях. Дуже хотілося зустріти хоч кого-небудь, та так і поїхали.

Дуже давно я була і на фольклористичній республіканській конференції. Ну, нічого. Будемо живі – зустрінемось.

Як справа з «Українським весіллям»?

Я так його жду, як дощу в спеку.

Прошу Вас, не забудьте, будь ласка, за мене і вишліть цей том. Буду Вам дуже-дуже вдячна і постараюсь віддячити також дальнішою працею збирача усної нар. творчості.

На все добре Вам.

З глибокою повагою М. Руденко.

*

14/III – 71 р.

Дорога Наталя Сергіївна!

Я ніколи не забуваю про Вас і про свій обов'язок. Але просто часу не хватає. Спішиш скоріше щось записати. Добре діло зробити. А як буде в мене більше багатства, то буде воно і в Вас, у відділі фондів.

Аж самій незручно, що я так давно вже Вам нічого не посилала.

Оце посилаю 7 зошитів: прислів'я, народні повір'я і приміти, українські і російські пісні. Російські почала писати з давніших. Значна частина рос. пісень, мабуть, відома людям, але це не зашкодить, щоб був Слобідський репертуар здавна і до сьогодні. А я дивлюсь на них і бачу своїх рідних, яких вже давно немає.

Лежать розпочаті дальші записи, але, бачу, що це буде довго. Я зараз більше зайнята, як торік. Працюю в клубі художнім керівником. Зараз фестиваль, готувала хор, ансамблі, солістів, читців, агіткультбригаду в страшно важких умовах. Навіть зима не додержала свого права і дала нам непролазні болота. Але вийшло все дуже добре. 25 лютого був фестиваль у селі, готуємось тепер на обласний (кущовий) у Крижопіль на 20 березня.

А дома все жде рук. Та так і летять дні за днями.

Пройде фестиваль, думаю таки трохи вибратись з дому по народну творчість. Трохи писала восени обрядової поезії в Миколаївській області. Була в дочки, няньчилась з онучками.

Дуже гарно ми відсвяткували 60 річний ювілей Євдокії Василівни. Була на творчій зустрічі в педінституті. Виступали і ми з Настею Андріївною.

Привезла їй іменний коровай. Там ми його й поділили між студентами.

До Вас у мене просьба. По одержанні мого писання напишіть, будь ласка, що Ви про нього думаєте. Заодно, напишіть, що даліше мені робити. Роки йдуть, а впорядкувати хоч частину треба. У мене переважна більшість записів з Поділля. Є багато з Полтавщини, Миколаївщини, Тернопільщини. Є дещо з Київщини, Івано-Франківщини, Казахстану.

До мене звернулася методист райвідділу культури Стахова Є. П. з проханням впорядкувати «Пісні з Поділля», як ото є «Пісні з Волині», що вийшла у видавництві «Музична Україна». Це, звичайно, дуже складна робота. Але, як я заберу до нього свої подільські пісні, то що з іншими зробити.

Хотілося би мати свою збірку, на яку в мене досить матеріалу є. І коли б мала таку надію, то приділила б на це спеціально часу (на дальніший запис народних пісень). Що Ви порадите?

Бачила я в Насті Андріанівни ²⁰ у Вінниці «Весілля» та «Танцювальні пісні». В танцювальних знайшла своїх дві. Не знаю, чи є більш, бо не було часу й проглянути. Вона їх купила в Кам'янці. «Весілля» я дуже ждала і просила Олександра Андрійовича вислати мені, як вийде з друку. У Вінниці шукала скрізь. Сказали, що були, і віддали по замовленню.

Замовлення посилала і я через О. А. Правдюка ²¹. Та й досі не маю.

Прошу Вас дуже-дуже, надішліть мені їх. Вартість заплачу, якщо треба. «Весілля» мені дуже потрібне. Адже, весна іде, як завжди з весіллями.

Бажаю Вам щонайкращих успіхів у праці та міцного здоров'я.

З глибокою повагою М. Руденко.

*

10.XII – 71 р.

Вельмишановна Наталя Сергіївна!

Посилаю Вам свої записи українських народних пісень. Маю надію ще в цьому році записати більше. Мелодії не записані. Не знаю, чи записати їх на магнітофонну плівку, чи попросити когось з Могилева-Подільського, щоб записав ноти, чи, може, хтось приїде від Вас та запише. Весною Ви мені про це писали, але в мене цього року не стало часу зайнятись цією справою. Тепер я зможу зробити все, що від мене буде залежати, щоб уже якось підготувати свої записи до друку. Про назву подумавемо. Це буде залежати від того, які пісні ввійдуть до збірки.

Напишіть, будь ласка, що мені треба зробити.

Коли б була надія на те, що пісні, зібрані мною, побачать світ, то було б більше бажання записувати їх. Я тепер маю змогу поїхати в дальші від нас райони спеціально за піснями і, взагалі, за фольклором.

Отже, жду Ваших порад для дальнішої роботи.

На все добре Вам.

З щирою повагою

М. Руденко.

*

6/X – 72 р.

Вельмишановна і дорога Наталя Сергіївна!

Посилаю Вам 9 зошитів своїх останніх записів українських народних пісень. Ще в мене є трохи, але ніяк не хватає часу, щоб переписати.

Цей рік для мене видався урожайним. Є багато людей, від яких можна ще чимало записати.

Вдалась я до Барського, Ново-Ушицького, Жмеринського районів, і що село – то ціла злива пісень. Жаль, що я їх записую і стоси складаю. Хотілось би бачити їх надрукованими. Що з того, як вони побачать світ тоді, як я не буду його бачити.

Дуже прошу Вас, напишіть мені, будь ласка, що мені робити. Я б могла приїхати в Київ, до Вас в ІМФЕ, щоб хто записав мелодії з голосу. А то треба їхати до співаків з магніфоном. Та коли б знати, які саме мелодії треба записати зараз, бо ж пісень тих дуже багато.

Як буду жива-здорова, то думаю записати всі, а поки що ті, що треба в першу чергу.

Дорога Наталя Сергіївна, не минайте мене, будь ласка: це стане стимулом для дальнішої моєї роботи на ниві народної творчості. Звичайно не продовжувати цю справу я не можу, але, здається, вже час глянути на світ первісткові.

То ж прошу Вас, будьте його хрещеною матір'ю.

Бажаю Вам всього-всього хорошого.

З глибокою шаную

М. Руденко.

*

6/VII – 73 р.

Вельмишановна тов. Філіпова ²².

Для мене, як Ви пишете, «клопіт» такий дуже гарний і бажаний. Адже ця праця – моє улюблене заняття. А тим більше, раді бачити Вас у своїм домі. І ждала давно такого часу, щоб записати на магніфонну плівку всі наші пісенні скарби. І от треба було мені захворіти. Але все пройшло. Я себе почуваю дуже добре. Чуть-чуть ще недочуваю, але то не біда. Так що можете приїжджати.

Будь-ласка, просимо Вас, в любий час. Тільки 14/VII я буду у Вінниці на науковій конференції, а то нікуди дорога не передбачається.

На все добре Вам.

З глибокою повагою М. Руденко.

Р. С. Щирий привіт і найкращі побажання всім працівникам відділу рукописних фондів.

¹ За поданням Ради ветеранів 241 стрілецької дивізії, з якою М. Руденко підтримувала тісні зв'язки як її літописець [1, с. 57].

² Республіканський радіоконкурс «Золоті ключі» ім. В. Верховинця проходив у 1980–1991 роках. Був започаткований для безпосередніх носіїв пісенних традицій, провідних творчих колективів та окремих виконавців.

³ Тепер колекція належить його доньці Асі Петриченко, яка проживає в м. Домодедово Московської обл. (РФ).

⁴ Нині – Національний музей народної архітектури та побуту України.

⁵ Володимир Подкопаєв очолював Республіканський центр народної творчості.

⁶ Нині – Національна спілка майстрів народного мистецтва України.

⁷ Директор – Тетяна Цвігун.

⁸ Директор – Оксана Городинська.

Марія Руденко. «Хто не робить, той не їсть».
Папір, вирізування. 1970-ті рр. (?)
АНФРФ ІМФЕ

Марія Руденко. «Космічний врожай».
Папір, вирізування. 1975 р.
НМНАПУ

Марія Руденко. «Братки».
Папір, вирізування. 1976 р.
НМНАПУ

Марія Руденко. «Жовтень».
Папір, вирізування. 1977 р.
НМНАПУ

Марія Руденко. «Виноград».
Папір, вирізування. 1975 р.
НМНАПУ

Марія Руденко. «Кавказькі мотиви».
Папір, вирізування. 1975 р.
НМНАПУ

Марія Руденко. «Волошки».
Папір, вирізування. 1979 р.
НМНАПУ

Марія Руденко. «Червоні маки».
Папір, вирізування. 1979 р.
НМНАПУ

Марія Руденко. «Суниці».
Папір, вирізування. 1979 р.
НМНАПУ

Марія Руденко. «Конвалії».
Папір, вирізування. 1979 р.
НМНАПУ

⁹ АНФРФ ІМФЕ, ф. 14-3, од. зб. 299.

¹⁰ Родіна Марія Савівна (1901 р. н.), історик, філолог, завідувач відділу рукописних фондів ІМФЕ (нині – АНФРФ).

¹¹ Горб Євдокія Василівна (1911–1997), педагог, фольклорист, етнограф, краєзнавець, авторка документальних повістей (м. Вінниця).

¹² Яценко Михайло Трохимович (1923 р. н.), кандидат філологічних наук, завідувач відділу рукописних фондів ІМФЕ (нині – АНФРФ).

¹³ ОБНТ – Обласний будинок народної творчості.

¹⁴ К-пу – колгоспу.

¹⁵ Яценко Леопольд Іванович (1928–2016), музикознавець, фольклорист, композитор, засновник і керівник хору «Гомін» (1969). У 1960-х роках був співробітником ІМФЕ АН УРСР.

¹⁶ Тут і надалі – Петро Федорович Руденко, чоловік М. Руденко.

¹⁷ ЦНБТ – Центральний будинок народної творчості.

¹⁸ Березовський Іван Павлович (1923–1991), фольклорист, етнограф, доктор філологічних наук, завідувач відділу етнографії, завідувач відділу рукописних фондів ІМФЕ (нині – АНФРФ).

¹⁹ Шумада Наталя Сергіївна (1926–2013), доктор філологічних наук (1984), професор (1993), завідувач відділу рукописних фондів ІМФЕ (нині – АНФРФ).

²⁰ Присяжнюк Настя Андріанівна (1894–1987), фольклорист, педагог, краєзнавець (м. Погребище Вінницької обл.).

²¹ Правдюк Олександр Андрійович (1926–1994), доктор мистецтвознавства (1984), співробітник ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, упорядник нотного матеріалу видання «Весілля : у 2-х кн.» (Київ, 1970 р.).

²² Філіпова Інна Миколаївна (1947 р. н.), співробітник відділу рукописних фондів ІМФЕ (нині – АНФРФ).

1. *Гоцуляк М.* Відлетіла горлиця в небесні сади [про творчість М. Руденко] / Марія Гоцуляк // Народне мистецтво. – 2004. – № 1–2. – С. 56–57.
2. *Дмитренко М.* Витинанки Марії Руденко / Микола Дмитренко // Народознавство. – 1997. – № 43–45. – С. 1–3.
3. Зацвіла калина. Публікації усної народної поезії Вінниччини / Управління культури виконкому Вінницької обл. ради депутатів трудящ. ; Обл. будинок нар. творчості ; упоряд. І. Масляєв, Г. Усач. – Вінниця : Обл. кн.-газ. вид., 1959. – 70 с.
4. *Кара-Васильєва Т. В.* Творці дивосвіту / Т. В. Кара-Васильєва. – Київ : Радянська школа, 1984. – 174 с.: іл.
5. *Кара-Васильєва Т., Чегусова З.* Декоративне мистецтво ХХ ст. У пошуках «великого стилю» / Тетяна Кара-Васильєва, Зоя Чегусова. – Київ : Либідь, 2005. – 280 с.: іл.
6. *Косицька З.* Витинанки / З. Косицька // Історія декоративного мистецтва України у 5-ти т. / гол. ред. Г. Скрипник. – Т. 4. Народне мистецтво та художні промисли ХХ ст. – Київ : ІМФЕ ім. М. Рильського НАНУ, 2011. – С. 233–256.
7. *Подолінний А.* Горлиця / А. Подолінний // На радість людям...: До 90-річчя з дня народження Марії Оксентіївни Руденко (14.II.1915 – 13.V.2003) : бібліогр. покажч. / ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва ; уклад. О. Ніколаєць, Т. Кристофорова ; ред. М. Спиця. – Вінниця : ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, 2005. – 24 с., фото.
8. *Скрипник Г.* Музеї-скансени і популяризація народної культури / Г. А. Скрипник // Народна творчість та етнологія. – 1982. – № 3. – С. 73–78.
9. *Студенець Н.* Традиційний стінопис Поділля кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. : [монографія] / Наталя Студенець. – Київ : ТОВ «Друкарня Бізнесполіграф», 2010. – 224 с: іл.

SUMMARY

The creative work and active social activities of the proficient teacher, master of vytynanky (paper cutting), collector of folklore, organizer and director of the village chorus *Horlytsia* (Turtledove), the Honoured Art Worker Mariia Rudenko is elucidated in the article. The penchant for song the mistress inherited from her parents, the participants of the chorus led in due time by Hryhorii Hrynevych, a pupil of Mykola Lysenko. The artistic peculiarities of her pieces of paper cutting handiwork which through the whole of her creative work the mistress had been executing in accordance with the traditional patterns of Podillia paper ornaments are also revealed in the article. Her works, as a rule, are usually characterized by one or two crossed axes of symmetry (for which a piece of paper is antecedently folded in twice or fourfold). Among the motifs used by the woman there are phyto-, ornitho-, and anthropomorphous images. The most favourite theme throughout the entire artist's creative work was flowers which she depicted nearly naturalistically: cornflowers, lilies of the valley, poppies, roses, lilac, pansies, bluebell, etc.

The letters of M. Rudenko written to the colleagues from M. Rylsky IASFE, NAS of Ukraine in 1960s–1970s are published for the first time. The epistolary heritage reveals the richness of her inward life, the uncommon talent of narrator, inspiration and responsibility in the work, as well as particular romanticism.

Keywords: vytynanky (paper cutting handiwork), folklore, traditions, motifs, epistolary heritage.

IMPE